

Piet Litjens

Instituut voor Taalonderzoek en Taalonderwijs Amsterdam

Contact: P.A.J.M.Litjens@uva.nl

Een brug van mbo naar hbo. Lezen in de doorlopende leerlijn van middelbaar beroepsonderwijs naar hoger beroepsonderwijs – van 3F naar 4F

1. Probleemschets en contextinformatie

De overgang van mbo-2 naar mbo-3 en van mbo naar hbo¹ verloopt voor studenten met een taalachterstand niet altijd soepel. ITTA (Piet Litjens en Tiba Bolle) bereidt, in nauwe samenwerking met HS Fontys Tilburg (Anne Kerkhoff en Christel Kuijpers), een meerjarig project voor, waarin de overgang van mbo naar hbo centraal staat. Samen met enkele mbo-opleidingen (Koning Willem 1 College en ROC Tilburg en met de leden van de MBO Taalcoach Academie) stimuleren we taalcoaches en vakdocenten in het mbo en hbo om een experimentele attitude te ontwikkelen. Dat doen we door hen te begeleiden bij het doen van (kleinschalig en kwalitatief) onderzoek in de eigen onderwijsomgeving. Een dergelijke manier van samenwerken levert op dat de docenten in mbo en hbo zich gaandeweg professionaliseren en dat ook de mogelijke problemen en risico's die er op de eigen werkvloer zijn, geanalyseerd en opgelost worden. Het mes snijdt op die manier aan twee kanten: talentvolle studenten met een taalrisico worden er beter van en zijn ermee gediend als de (vak)docenten hen op tijd en op een goede manier kunnen begeleiden bij een soepele overgang van mbo naar hbo. De docenten op hun beurt verruimen hun horizon en worden beter in hun dagelijkse werk met studenten. Het onderwijs wordt er beter van als er degelijke bruggen geslagen worden tussen opleidingen en tussen (vak)docenten van die opleidingen. Ook dit ITTA-project probeert de grenzen van studenten op te rekken en helpt hen om moeilijke overgangen in het onderwijs te overbruggen. We moeten niet langer de drempels wegnemen, maar de studenten helpen de drempels te nemen. Kortom: ook dit project staat in het teken van het bekende motto: "De grenzen van mijn taal zijn de grenzen van mijn wereld" (Wittgenstein). Met een betere taalomgeving in het mbo en hbo kunnen studenten hun eigen wereld vergroten en zelf bepalen waar hun grenzen liggen. Het onderwijs dient hen in dit proces te helpen en niet te beperken.

Met de invoering van het 'Referentiekader Taal' wil de landelijke overheid een kwaliteitsimpuls geven aan het taalonderwijs en de taalontwikkeling van leerlingen en studenten in alle sectoren van het onderwijs. In deze lezing ligt de focus op de overgang

van het middelbaar beroepsonderwijs naar het hoger beroepsonderwijs en dan in het bijzonder op het gebied van lezen (leesonderwijs en leren en lezen), of in termen van het Referentiekader: van 3F naar 4F.

Onderwerpen die aan de orde komen:

- Probleemschets (Is er een probleem? Wat is het probleem precies?);
- Wat weten we van onderwijs in lezen en leren in het beroepsonderwijs?;
- Wat zijn succesvolle interventies?;
- Risico's bij de overgang van 3F naar 4F;
- Onderwijzen en toepassen van leesstrategieën;
- Tekstgrammatica (in beschouwende, betogende en uiteenzettende teksten);
- Relatie lees- en schrijfvaardigheid.

In deze lezing worden casussen voorgelegd uit het technisch onderwijs en het onderwijs in juridische opleidingen.

Om de deelnemers aan de HSN een indruk te geven van de inhoud van mijn lezing schets ik hieronder een aantal risico's bij de overgang van mbo naar hbo.

2. Risico's bij de overgang van mbo naar hbo

- *De rol van taal in de samenleving, opleiding en arbeidsmarkt is sterk aan het veranderen. Daar moet het onderwijs iets mee: ook het mbo én het hbo.*

De rol en functie van taal en communicatie veranderen de laatste decennia sterk onder invloed van televisie, media, internet, mobiele communicatie, sociale media... De impact van die veranderingen, bijvoorbeeld voor schriftelijke communicatie, is vergelijkbaar met de uitvinding van de boekdrukkunst in de middeleeuwen (vrij naar prof. dr. Joop van der Horst, taalhistoricus KU Leuven in zijn rede voor het Congres Onze Taal 2007). In de samenleving, op de arbeidsmarkt en in het bedrijfsleven tekent zich een ontwikkeling af die steeds hogere eisen stelt aan geletterdheid, maar eigenlijk aan alle basisvaardigheden, dus ook aan rekenen en digitale vaardigheden. Nog niet zo lang geleden was het schrijven van teksten vooral een domein voor secretariaten en mensen die vanwege hun beroep met taal en teksten bezig zijn. Met de enorme toename van bijvoorbeeld het e-mailverkeer dient niet alleen een secretariaatsmedewerker goed te kunnen stellen en spellen, maar in feite iedereen die beroepshalve veel via de mail moet communiceren.

- *Het Referentiekader Taal is een instrument (hulpmiddel) om het taalniveau over de volle lengte van het onderwijs te verbeteren.*

In het voorjaar van 2008 verscheen in opdracht van het ministerie van OCW het

rapport van de Commissie Meijerink 'Over de drempels met taal en rekenen'. Het rapport bestaat uit drie delen: een hoofdrapport, een deelrapport 'Taal' en een deelrapport 'Rekenen'. Het OCW-beleid is erop gericht dat vanaf augustus 2010 het Referentiekader Taal en Rekenen in het gehele onderwijs – van primair onderwijs tot en met het hoger beroepsonderwijs – het leidende instrument wordt. Hiertoe worden in wet- en regelgeving vastgelegd dat het Referentiekader de standaard wordt voor curricula, kwalificatiedossiers, (diagnostische) toetsen, examens en onderwijsleerpakketten die vanaf heden voor de genoemde onderwijssectoren beschikbaar komen. Een Referentiekader voor het taalonderwijs is een belangrijk document voor taalontwikkeling en taalonderwijs. De vraag die bij sommige mbo-opleidingen rijst, is: hoe steunen we studenten die moeite hebben met de drempel van 3F naar 4F?

- *Door afwezigheid van onderhoud in de periode voorafgaand aan het hbo zijn veel studenten teruggevallen in taalvaardigheid.*

De invoering van het Referentiekader Taal brengt met zich mee dat de verschillende onderwijssectoren de plicht hebben om taalvaardigheden die in eerdere onderwijsstadia zijn ontwikkeld, te onderhouden. Onderzoeken naar de taalvaardigheidsniveaus in met name het mbo hebben laten zien dat studenten taal ook weer kunnen vergeten. Ofwel: de in het primair onderwijs (basisonderwijs) en in het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) onderwezen en ontwikkelde vaardigheden mogen niet verwaarloosd worden in een volgende onderwijssector. Gebeurt dat wel, dan is in veel gevallen de kans op niveaudaling aanwezig. Niveaupeilingen hebben dat zonneklaar gemaakt en niet alleen bij spellingvaardigheid en grammaticale vaardigheden, maar bijvoorbeeld ook voor lees- en schrijfvaardigheid. Opleidingen die hun studenten tekortdoen in deze onderhoudsdoelstelling schieten dus tekort. Met de invoering van de Referentieniveaus Taal (en Rekenen) hebben de onderwijsinstellingen niet alleen de plicht om studenten te stimuleren om een volgend niveau (van 2F naar 3F en van 3F naar 4F) te bereiken, maar ook om te voorkomen dat ze terugvallen. Dat betekent bijvoorbeeld dat als er van studenten in het hbo een taalvaardigheidsniveau van 4F wordt gevraagd, en in het mbo een niveau van 3F, de opleiding de studenten in de gelegenheid stelt om de basistaalvaardigheden op 1F en 2F bij te spijkeren of opnieuw te ontwikkelen.

- *Relatie taal en cognitie*

Taalontwikkeling en cognitieve ontwikkeling gaan hand in hand. Soms lopen ze min of meer parallel, soms loopt de taalontwikkeling voor op de cognitieve ontwikkeling en soms omgekeerd. Dat er een onderscheid is tussen taalontwikkeling en cognitieve ontwikkeling is evident, maar voor onze doelstelling – een brug slaan tussen mbo en hbo op het onderdeel taal – ondergeschikt. Ofwel: naarmate de ontwikkeling van taal en cognitie op een hoger plan komt, is de parallelle niet van-

zelfsprekend. En natuurlijk bestaan er in de praktijk tussen individuele studenten met één cognitief niveau en/of één opleidingsniveau verschillen. Wat voor de overgang van mbo naar hbo van belang is, is te weten hoe de studenten en docenten de drempel zelf ervaren en duiden. Kortom: laten we het hen vragen. Om erachter te komen of cognitieve ontwikkeling en taalontwikkeling hand in hand gaan, vragen we studenten en docenten in het mbo naar hun eigen intuïtie, inschatting, perceptie en oordeel hierover. We hebben het hier over een groep die op meta-niveau kan reflecteren op zowel cognitie als taal.

- *Hooggeletterdheid en hoogtaalvaardigheid*

Taalontwikkeling was tot voor kort vooral gefocust op het wegwerken van deficiënties bij groepen leerlingen en studenten. De laatste decennia heeft het accent vooral gelegen op ‘laaggeletterdheid’, ‘basisvaardigheden’, ‘NT2’, ‘taalbeleid’, ‘inburgering’ en ‘participatie’. Het beroepsonderwijs dient haar focus niet enkel te leggen op het voorkomen en wegwerken van tekorten, maar moet over de volle breedte werken aan taalontwikkeling. Om tegemoet te komen aan de verandering van functie en rol van taal in de maatschappij, het onderwijs en de arbeidsmarkt wil het ITTA met name ook kijken naar de riskante overgangen van het mbo naar het hbo. Dat we kiezen voor het opleidingsdomein ‘techniek’ en voor ‘juridisch-economische opleidingen’ komt voort uit de globale analyse dat juist binnen die twee opleidingen de componenten taal en cognitie zo verschillend zijn. Een juridische opleiding wordt algemeen als een talige opleiding ervaren; technische opleidingen minder. Toch worden in beide opleidingen hoge eisen gesteld aan de beheersing van mondelinge en schriftelijke taalvaardigheden. Kortom, niet alleen laagtaalvaardigheid en taalachterstand dienen object van onderzoek en ontwikkeling te zijn. Ook de verdere ontwikkeling van hoogtaalvaardigheid (van de academische vaardigheden) en dan bijvoorbeeld in de technische en economisch-juridische opleidingen, verdient nadere studie en analyse.

Vragen die ik in mijn HSN-bijdrage aan de orde wil stellen, zijn:

- a. Met welke taalvaardigheden en specifieke taaltaken hebben studenten in het hbo precies te maken?
- b. Met welke taalvaardigheden en taaltaken hebben ze moeite? We kunnen hierbij afgaan op hun eigen intuïtie /oordeel of op dat van hun docenten, maar we kunnen de vaardigheden ook objectief toetsen en de mondelinge en schriftelijke taalprestaties van studenten (en docenten) aan een kritische analyse onderwerpen.
- c. Wat is de bijdrage van het mbo aan de taalproblemen die studenten in het hbo blijken te hebben?

Vooruitlopend op de problemen die studenten zouden kunnen hebben, noem ik er een paar:

- a. strategisch lezen en het verwerken van de grote *overload* aan schriftelijke informatie (denk aan snel-leesvaardigheid);
 - b. schrijven van werkstukken (papers, notities, reflectieverslagen, (onderzoeks)rapporten, scripties);
 - c. spellingvaardigheid;
 - d. argumenteren en dan niet alleen het herkennen van argumentatiepatronen (drogreden), maar ook het in staat zijn om ze tot in de gewenste details en op het beoogde niveau toe te passen.
- *Ontwikkeling van prototypen op de belangrijkste problematische taaltaken*
De student die van het mbo komt, heeft er belang bij dat taalvaardigheid geen belemmering vormt bij de overgang naar het hbo. Om de samenwerking tussen (vak)docenten in het mbo en het hbo te stimuleren en te verbeteren, zijn er goede voorbeelden nodig: prototypen van succesvolle interventies. De ‘Mbo Taalcoach Academie’ en het netwerk van docenten Nederlands in het hbo bieden een interessant platform voor de ontwikkeling van dergelijke prototypen. Hiervoor is nodig dat we een objectieve werkwijze hanteren door een zorgvuldig bronnenonderzoek – in binnen- en buitenland – te doen, aangevuld met een (subjectieve) raadpleging van ervaringsdeskundigen (studenten en docenten) in het mbo en het hbo. Een prototype bestaat voor een deel uit een contextanalyse in het mbo en het hbo. Vervolgens wordt, in samenwerking met de Taalcoachacademie, in ieder geval een opleidingsprototype (voor studenten in opleiding en voor hun docenten) en een trainingsprototype (voor trainingsinstituten die docenten professionaliseren die in het mbo en hbo werkzaam zijn) gemaakt. In beide gevallen worden goede praktijkvoorbeelden verzameld en beschreven, op schrift gesteld en in beeld gebracht. Ook wordt elk prototype onderworpen aan een kleinschalig experiment om het effect en de evidentie in de praktijk te kunnen bepalen.

Noten

¹ mbo = middelbaar beroepsonderwijs; hbo = hoger beroepsonderwijs.